

צמאה נפשי לאזוקים

שיעורים בנושא התפילה

הלכות תפלת שמונה עשרה

לע"נ הורי ר' אליהו בן בת שבע ז"ל

לאה אירן בת טאוס ז"ל

תפלת שחרית

שירי יקום

לנגד המיד 2 א. מצות עשה להתפלל כל יום לפני השי"ת, ויש להודו מאוד שלא תודה תפלונו מצות אנשים מלומדה ח"ו, שאין בה כוונה.

מ"ע מן התורה להתפלל

ירושלים

ביהמ"ק

וביקה"ק

על הכפורת בין הכרובים

כוף ראשו ועיניו למטה ולבו למעלה

עומד בשמי ה' לפני השם יתברך

ויחשוב רוממות האל שהוא נשגב, ושפלות האדם

למה כוונתו

3

א. בקימו להתפלל, אם היה עומד (א) בחוץ לארץ יחזיר פניו (ב) כנגד ארץ ישראל, (ג) ירכיב ידיו וירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בארץ ישראל, יחזיר פניו (ד) כנגד ירושלים, ויכונן גם למקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בירושלים, יחזיר (ה) פניו למקדש, ויכונן גם לבית קדשי הקדשים. היה עומד (ו) אחריו (ה) הפפרת, מחזיר (ז) פניו לפפרת:

למה כוונתו

4

א (א) בחוץ לארץ וכו'. פרוש: (א) לשעומד בחוץ לארץ למזרחתה של ארץ ישראל וכו' פניו למערב, שהוא כנגד ארץ ישראל, וכשעומד מצד מערב, כמו במדינותינו, יתפף פניו למזרח, וכן בכל הרוחות: וכן תפאור כמה שכתב לקמה: היה עומד בארץ ישראל יחזיר פניו וכו', היה עומד בירושלים יחזיר פניו וכו'. (ב) כנגד ארץ ישראל וכו'. שפאמר 'והתפללו אליך דרך ארצם' (ג) ויכונן וכו'. רוצה לומר, (ג) וכן לבו אף-על-פי שאי אפשר לו להחזיר פניו נגדם, ורוצה לומר, שישתבש כלבו וירכיונו פאלו

הוא עומד במקדש אשר בירושלים במקום קדש הקדשים: (ד) כנגד ירושלים. שפאמר 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בתרף': (ה) פניו למקדש. שפאמר 'והתפללו אל הבית הזה': (ו) אחריו הפפרת. פרוש, (ג) במערבו של בית המקדש: (ז) פניו לפפרת. שפאמר 'והתפללו אל המקום הזה'. (ז) וירצה את עצמו פאלו הוא עומד לפני הפפרת:

למה כוונתו

6

משלימות העבודה הזאת שיהיה מכיר ויודע כי הוא יתברך עלתו והעלול מקבל מן העלה עד כי נפשו תולה בעלה הוא השם יתברך וממנו יתברך היותו וכל אשר צריך אליו, ולפיכך אמרו בפ"ק דברכות (שם י"ז ע"ב) איר יוסי בר חנינא משום ר"א בן יעקב אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר ממעמקים קראתיך ה' וכתוב תפלה לפני כי יעטוף וגו'. ואף על גב שהכתוב הזה נאמר על עומק הלב כלומר שישפיל דעתו ומחשבתו מלפני השם יתברך, לא עומק המקום מכל מקום אי אפשר דבר זה בשום צד כאשר יש לאדם גובה מקום שאין לו גובה הדעת גם כן. וכמו אם האדם יושב על כסא יש לו קצת גבהות, ואף אם יהיה דבר מועט מכל מקום יש כאן גבהות, ואף אם אין לו גבהות הדעת מכל מקום האדם צריך שיהיה לו מלפני השם יתברך השפלות, ולכן לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל כי התפלה היא שהאדם הוא העלול והשם יתברך הוא העלה והעלה יש לו מעלה וגבהות, והעלול הוא תחת העלה, ולכן אין שייך גבהות כאן כלל. וזה שמביא רבינו עוד דכתיב תפלה לפני כי יעטוף וגו', כי העני הוא השפל והוא המקבל ולא שייך אל המקבל מן האחר גבהות כי הוא מקבל מן אשר עליו:

למה כוונתו

ותניה, לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר 'ממעמקים קראתיך ה' וכתוב (שם ק"ב) 'תפלה לפני כי יעטוף'. ואמר רבי יוסי בר' חנינא משום רבי, המתפלל צריך שיכון את רגליו, שנאמר (יחזקאל א') 'ורגליהם רגל ישרה'. (אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן) ואמר רבי יוסי בר' חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, מאי דכתיב (ויקרא י"ט) 'לא תאכלו על הדם', לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם, (א"ד) אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב, כל האוכל ושוחה ואח"כ מתפלל עליו הכתוב אומר (מ"א י"ד) 'ואותי השלכת אחרי גוך', אל תקרי 'גוך' אלא גאוך, אמר הקב"ה, לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים:

למה כוונתו

ע"כ לצורך תפילה יעמוד במקום נמוך ברגשותיו, עד שירגיש את החסד, וישפך שיחו לך שיערונה, ועיניו יוכל באמת להתרומם, כי ישיביל שוהו חפץ ד' ותכלית ההסבה, שתהיי נפש האדם מרגשת את החסד לה ובעטוף עליו נפשו, את ד' יזכר ויכיר כי ממנו טובו, עכ"פ למדנו שיכונן האדם רגשותיו באופן המקביל אל עבודתו שעליו לעסוק בשעה הראויה לכך, ומעמקים יורו על שני ענינים בצירום: על שפלות המצב בניגוד לרוממות, ועל עומק הדעת בניגוד לשטחיות ההכנה, כאמור: 'מים עמוקים עצה בלב איש'. כי ההרגשה הזאת, שישפיל האדם עצמו לעומת המעלה העליונה, שעמה אין הרגש של שום חסרון כלל, שאינה ראויה למצב עת התפילה, עמה יחד עומק הדעת להבין שתכלית הרגש הגבוה אינו נגמר, כיון שסוף כל סוף החסרונות ישנם במציאות, והאדם בפרטו, ומכש"כ בכללו, סובל מהם הרבה. ע"כ צריך שתהיי ארעו עמוק, יותר מההרגש המרומם הנורם לשכחו כל חסרון, ואמר 'ממעמקים קראתיך ד', ויתפילה לפני כי יעטוף', שיעני וצרת נפשו, וכי רק לך ית עיניו נשואות, שיתמכה וימלא את כל מחסוריו הגשמיים והרוחניים.

למה כוונתו

ואמר ר' יוסי בר חנינא משום ר"א בן יעקב (שם) המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהן רגל ישראל ויש לפרש כי זה המאמר קבעו אחר המאמר הראשון, וזה כי אמר קודם שיכיר האדם שהוא העלול אל השם יתברך והאדם מקבל מאתו יתברך ולפיכך ישפיל עצמו כמו כל אשר מקבל מן אחר. ובא עתה לומר עוד על זה כשם שלא יעמוד במקום גבוה ויתפלל, שובר זה שיהיה מכיר עצמו שאין לו שום דבר מעצמו כלל, והרי יש לחשוב אף שהוא מקבל יש לו גם כן מעצמו דבר מה, אבל האדם יכיר שאין לו דבר מעצמו כלל. ולפיכך אמר צריך שיכוין רגליו, כי השוואת הרגלים מורה על ענין זה שהאדם בעצמו כאלו אין יכול לפעול דבר, כי התחלת הכל הם הרגלים שמוליכים אותו אל אשר רצונו שם לפשות מה שירצה. ולכך כתבו גם כן שיש לאדם להניח ידיו גם כן כפותים על הכל כפות. הן רגליו שבהם הולך למקום שרוצה לפשות דבר, הן ידיו שהם הכלים שבהם פועל דבר, לכך ישוה רגליו וידיו כפותים על לבו ומעתה יכיר האדם שאין לו דבר מעצמו רק הכל מצד עלתו ית' ולא מעצמו דבר כלל. על דרך זה כתבו המפרשים מה שצריך שיכוין רגליו שדבר זה תורה לגמרי על שאין לאדם כח כלל אפילו התחלת התנועה לפשות דבר.

10

קנג. המתפלל צריך שיכוין רגליו, שנאמר והרגליהם רגל ישראל. הרגלים משמשות פעולת ההליכה ופעולת העמידה. לפעולת ההליכה עיקר שימושן הוא במה שהן נפרדות, כפעולת העמידה עיקר שימושן הוא במה שהן מתאחדות. במהלך שלמות האדם יש הליכה, להוסיף לקנות שכליות ומעלות מדורות. ויש עמידה, היינו שהדברים שקהו יהי קנינם חזק בנפשו, לא יפסידם איזה שינוי וניסיון במצבו, חזו ימי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו, שישאר במעלתו. התורה מיוחדת היא להוסיף שלמות ומעלה, ע"כ נקראת דרך, ומאן ולא יוסיף כו'. התפילה מרשמת את המעלות הקניניות שהיו קבועות וקיימות. ובהן האדם מתדמה לפי יכולתו לשכלים העליונים, שקניני שלמותם חזקים במציאותם, כהיות ג"כ עיקר תעודתם לעמוד בשלימותם ולא להוסיף עליהם. ע"כ מתיחסות רגליהם, לכח האחדות שבהם, רגל ישראל. ומורה ג"כ על מעמד טבעי לא בחייו, כענין התנועה הטבעית שאין בה עקום ולא עיוות, כו' הרמב"ם במורה נבוכים, ובה ג"כ נכללת השתדלות האדם בתפילה שתהינה מעלתו קניניות אצלו ומוטבטות.

12

ובפרק מצות תליצה (יבמות ק"ה ע"ב) ר' חייא ור"ש בר רבי הו יתבי פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן את עיניו למטה שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים וחד אמר המתפלל צריך שיכוין לבו למעלה שנאמר נשא לבבניו אל כפים אל אל בשמים אדהכי אתא רבי ישמעאל בר' יוסי לגביהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו 10 שני מקראות הללו, וביאור זה כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים, יש לאדם לחשוב עצמו כאלו הוא לפני השם יתברך וכעבד שהוא עומד לפני רבו, ואידך סבירא ליה שיש לו לכוון לבו למעלה אל השם יתברך וכאלו הוא משתוקק ומתאוה אל השם יתברך ולפיכך יכוין לבו למעלה. ומתוך שיקיים שניהם שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כי התפלה מה שהאדם הוא העלול וצריך אל עלתו, וידוע כי מצד שהוא עלול יש להיות עיניו למטה וכמו העבד שהוא עומד לפני רבו שעיניו למטה, אמנם מפני שהאדם נתלה בעלה צריך שיהיה לבו למעלה אל העלה לכך יהיה לבו למעלה. כלל הדבר מה שעיניו למטה בשביל כך יש עליו משפט העלול שהוא עומד ביראה לפני עלתו, רק מפני כי העלול נתלה בעלה לכך העלול נושא לבו אל עלתו שכל אחד נושא לבו אל מי שהוא צריך אליו שהאדם צריך אל השם יתברך בתפלתו. וזה מבורר:

קנד. מ"ד לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפלל על דמכם. ההרגשות הראשונות פועלות באדם בהתחלת כל יום, לכוון על פיהן מטרת הנהגותיו והתלכחותיו בחיים. ע"כ ישתול האדם שתהי ראשית הרגשותיו נעלות ורחוקות לתכלית השלמות האמיתית, וזה יקנה ע"י התפילה הבאה בהרגשת הנפש, כי הדם הוא הנפש, ולא יאכל תחילה שלא יקדים לנפשו רגשות בהמיים, שבהיותם קודמים לרגשי קודש יפעלו עליו להמשיכו בתכונתו והליכותיו אל שפלות ערכו.

12 א"ת, לובי, א"ת, א"ת

לבי האוהי, פניו

13

ואר"י נ' דברים מאריכו ימיו ושנותיו של אדם, ואלו הן המאריך בתפלתו, והמאריך בשולחנו והמאריך בכיה"כ. האדם צריך תמיד שירכש לעצמו המדה הנכונה שאף שיכוין דעתו לאיזה ענין נשגב מאד לפי כשרונו ושלימות נפשו בתורה חכמה ויראת ד', מ"ם ישתול ששים שאיפה לא חיוק לשאיפות אחרות שהם לפי ההשקפה הראשונה (נראות) כמתנגדות לה, כ"א צריך שיהי טהור לכל צדדי השלימות. והמטרה היותר גדולה לא תקטין אצלו את הערך של מטרה היותר נמוכה אם אך נצרכת היא עכ"פ לכלל עיני האדם. והנה ראש לכל צרכי האדם מה עניני הרוחניות מעלתו ויחשו אל קרבת אלהים, שהיא תכלית כל המטרות. אבל עם התאמצו להיות קונה דבקות אלהי ומעמד רוחני נשגב שכאה ע"י האריכות בתפילה כראוי לה, לא יקטנו בעיניו צרכי האדם הגשמיים לענין הסיכה הכללית של הרוחניות שצריכה להיות נכנסת בתחום צרכים הגשמיים של כל ענין ונקלה, שאף בהיותו מתהלך במערך שכלו למעלות רמות אלהיות, ידע שישנם אנשים רבים עטופי רעב וסובלים עוני ומחסור

14

היות מנמך עצמו מרוממות מעלתו האלהית הנקנית ע"י האריכות בתפילה, ולהיות ג"כ מאריך על שולחנו כדי שלא תסתור המשכחו אל הרוחניות אל שפע סוכו של הנדיבות הגשמית, כדפירשו: ילמא אחי עני יהיב ליה. אמנם שני אלה המה דברים גדולים, כוללים המעלות הרוחניות שיסודם התפילה והרוחניות שיסודם השולחן הפרוס לרעבים. אבל האדם כאשר הוא אדם צריך לדעת שהוא עכ"פ נתון בגוף כהמי. ע"כ צל צורך קטן מצרכיו. החומיים צריך שלא יקטן בעיניו מהתעסק בו כראוי, ורק או יעלה כידו אישר הגוף והנפש. לדמיון אחד מחנאי הגוף השפלים היא האריכות בכיה"כ, ומה יוקש על כל ענינים השפלים, שצריך האדם בהיותו עומד במצב רם כמסר חכמה ובניבות, הערה הגונה שלא יבז לקטנות כאלה, ומרם ג"כ יקח לעבוד את ד' ית"ש.

לבי האוהי, פניו

16

לקריאת שמע ולשמונה עשרה, מקורות שונים זה מזה. קריאת שמע פעמיים ביום, היא מצוה מן התורה: אדם מישראל מחויב לקבל על עצמו על מלכות שמים, על ידי אמירת הפסוק "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", וזהו מצוה עצמאית, שצורפה לתפילה - כנראה לא במקרה - על ידי חז"ל. עיקרה של התפילה נלמד מהפסוק "ולעבדו בכל לבבכם" שמיים, תפילת שמונה עשרה היא עיקר התפילה. בכל מקום שמוזכר סתם "תפילה" בברי חז"ל, הכוונה היא לתפילת שמונה עשרה. קריאת שמע ושמונה עשרה, מהוות את חוט השדרה של התפילה, ואם נרצה לדייק יותר באבחנה, ניתן לומר שקריאת שמע היא הימוח' של התפילה בעוד שמונה עשרה - ה"לכ"ב של התפילה. עיקר ענינו - השכל, קריאת שמע, ענינה - הפנמה של תודעה שכלית, של תפיסת עולם אחדותית-כוללת של המציאות. ראייה של כל פרטי המציאות, לכוחותיה ולגוניה השונים, במבט אחדותי, פנימי, כולל ומקיף, היא יסוד המבט האמיתי של עם ישראל על המציאות.

כאשר מתבוננים בתפילה באופן מקיף וכולל, ניתן להבחין שהיא בנויה כיחידה אורגנית, בדומה לגוף האדם המאופיין כשלם - הכולל בתוכו חלקים שונים.

כשם שבגוף האדם, ישנם אברים חיוניים יותר וחיוניים פחות, אברים שהנשמה תלויה בהם, וכאלה שאין הנשמה תלויה בהם - אף שאדם בריא לעולם לא יעלה על דעתו לוותר על אף אבר ואפילו לא על אצבע קטנה - כך גם בתפילה, חשוב להבחין בין מדרגות שונות בגוף האורגני של התפילה.

עלינו להתייחס לכל חלקי התפילה ברצינות ובחדרת קודש, אך עם זאת חובה עלינו להבדיל בין קודש לקודש ולהבחין במדרגות השונות הקיימות במבנה התפילה. זאת, כדי לבנות את השאיפות, המאויים והרצונות הבאים לידי ביטוי בתפילה, באופן מסודר ובריא. סיבה נוספת היא הלכותית. קיימים מצבים של "ביעבדי" שלאדם הטרוד בענייני העולם קשה להתרכז בכל תכני התפילה, וקל יותר "לרבו מאמץ" במקומות היותר חשובים. לכן, עלינו לדעת היכן מרוכז חוט השדרה של התפילה, לא בבחינת עיקר וטפל, אלא מה מרכזי ומה מרכזי יותר.

גם חז"ל התייחסו למצבים כאלה, שקשה למתפלל לכוון בשלמות במשך כל התפילה. אם אדם יודע שלא יוכל לכוון כראוי בכל תפילת שמונה עשרה, אומרים לו חז"ל שיעדי "לרבו מאמץ", לפחות בברכת אבות שהיא ברכה יסודית, ובה כלול שורש הברכות כולן.

שלוש פעמים ביום אנו מתפללים תפילת שמונה עשרה, ופעמים ביום, בשחרית וערבית, אנו קוראים את קריאת שמע, כחלק מהתפילה. קריאת שמע ושמונה עשרה הן מרכזי התפילה ועיקר, ומשום כך גם מאמץ הריכוז בתפילה מודגש בהן מאד.

בשמונה עשרה, אנו כבר נפגשים עם הרצון, עם שאיפות הדרגתיות במציאות. בשמונה עשרה, "תפיסת העולם" של קריאת שמע, מתפרטת לסולם ערכים, לאידיאלים היותר עליונים המקיפים את כל חיינו, לשאיפות ומטרות היסטוריות-רוחניות, שהאומה מוציאה אותם אל הפועל, בהדרגה, במשך חיה הארוכים. אל הסדר הנשגב הזה, אנו נקשרים בתפילה, וכך, ה"לכ"ב של התפילה מקנן יותר ויותר בלבנו.

תפילה וקנין הוב א"ת אצט"ת 341-342